

■ יהדות קורדיסטן

יהדות קורדיסטן, קהלה עתיקת יומיו, ששהתקיימה באזור ארם נהרים (מסופוטמיה), בין שלוחות נהר פרת (נדי פ'רה الفرات) - נהר ח'דקל נהר دجلة, עד נפת אורמיה درياچه اروميه (האגם הגדול ביותר בתחומי איראן). אזור קורדיסטן השתרע על פני צפון-מערב הרפובליקה האסלאמית של איראן جمهوری اسلامی ایران, צפון הרפובליקה הערבית السورية, צפון-מזרח הרפובליקה הערבית السورية, דרום-מזרח הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti, דרום רפובליקת ארמניה Հայաստանի Հանրապետություն, וקצה גבול הרפובליקה של אזרבייג'ן Azərbaycan Respublikası. התחום הזה השתייך בזמן העתיק לממלכות אשור ("ושם הנהר השלישי ח'דקל הוא ההלך קדמת **אשור** ונהנה הרביעי הוא פרת"⁴), בבל ("ותהי ראשית ממלכתו בבל וארדה ואפד וכלנה בארץ שנער"⁵), מדי ("בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ונגל את ישראל אשורה וישב אתם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי **מדי**"⁶), פרס ("בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל עריו ועבדיו **חיל פרס** ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו"⁷) (בצילום: > בני משפחה יהודית-קורדית בקורדיסטן הערבית הרומית-קורדסטן, 1905).

■ ארם נהרים (מסופוטמיה)

ארם נהרים (מסופוטמיה) (Mesopotamía), **שדה ארם**, ארץ מגורי אברהם ומשפחתו, טרם עלייתם לארץ כנען. בתחומה שכנו עיר נחור ("ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור"*) וחרן. משם לקח יצחק את רבקה, ונעקב לקח את לאה ואת רחל, ושם נולדו כל בני יעקב, למעט בנימין. **בלעם בן בעור בא מארם נהרים** ("על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך"⁹). לרמזים על מלחמות דוד **בארם נהרים** ("בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ביד את אדום בגיא מלח שנים עשר אלה"¹⁰), "ויראו בני עמון כי התבאשו עם דוד וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ומצובה רכב ופרשים"¹¹), אין עדות מסייעת בכתובים המקבילים ("ויך דוד את הדדענור בן רחב מלך צובה בלכתו להשיב ידו בנהר פרת: וילכד דוד ממנו אלף וישיב מאות פרישים ועשרים אלף איש רגלי ויעקר דוד את כל הרקב ויותר ממנו מאה רכב: ותבא ארם דמשק לעזר להדדענור מלך צובה ויך דוד בארם עשרים וישנים אלף איש: וישם דוד נצבים בארם דמשק ותהי ארם לדוד לעבדים נושאי מנחה וישע ה' את דוד בכל אשר הלך: ויקח דוד את שלטי הנהב אשר היו אל עבדי הדדענור ויביאם וירושלם: ומבטח ומברתי ערי הדדענור לקח המלך דוד נחשת הרבה מאד: וישמע תעי מלך חמת כי הפה דוד את כל חיל הדדענור: וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דוד לשאול לו לשלום ולרכבו על אשר נלחם בהדדענור ויבהו פי איש מלחמות תעי הנה הדדענור ויבדו היו פלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת: גם אתם הקדיש המלך דוד לה' עם הכסף והנהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר פגש: מארם וממואב ומבני עמון ומפלישתים ומעמלק ומשילל הדדענור בן רחב מלך צובה: ויעש דוד שם בשבו מהכותו את ארם בגיא מלח שמונה עשר אלה"¹²), "וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הצבא הגברים"¹³), ונערכם ההיסטורי, לדעת חוקר המקרא הישראלי, שמואל אפרים ליונשטאם ⁰ > של רמזים אלו מוטל בספק¹⁴ (בצילומים: > 1. מפת חלקת השלטון בין האימפריות, 1400 לפנה"ס; 2. שרה, אברהם והמלאכים, תחריט נחשת, עבודתו של הצייר ההולנדי, רמברנדט [הרמנסון] נן ריין Rembrandt Harmenszoon van Rijn [1669-] 1606).

בתעודות מצריות מימי השושלת 18 לפנה"ס בא השם נהרין, וצורות אחרות דומות, כשם נרדף לממלכת מיתני, שנוסדה במאה 16 לפנה"ג. פנראה, לדעת ליונשטאם¹⁴, נזכרת נהרים (נה'רימ) באותה ההזרחה גם במכתבי תל אל-עמרנה¹⁵ تل العمارنة. אמנם, בתעודה אחרת¹⁶ באים השמות נה'מ, מה, זה ליד זה, אבל שם אין הקריאה ברורה דיה, ויתכן, לדעת ליונשטאם¹⁴, ששני השמות באו שם פנרדפים. על פי רשימות ערים של מלך אשור, אדד-נררי הראשון Adad-Nrri I (1275-1307 לפנה"ס) ושל מלך אשור, שלמנאסר הראשון Shalmaneser I (באשורית: שולנו-אשרדו) (?1274-1245 / ?1236-1256), קבע החתיולוג והאשורולוג הגרמני-האמריקאי (ממקה לשפות שמיות) אלברט ארנסט רודולף גוצי¹⁷ Albrecht Ernst Rudolf Götze (1897-1971), שארץ מיתני כללה את כל מסופוטמיה העליונה, מפרסמיש (עיר מדינה קדומה על הגדה המערבית של נהר פרת הפרת, על הגבול בין הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti לבין הרפובליקה הערבית הסורית الجمهورية العربية السورية של ימינו. מזהה עם האתר הארכאולוגי ג'רבלוס [ג'רביס حارفيס], 100 ק"מ מצפון-מזרח לחלב (לב) עד טור עבדיו (=הר עבדי האל) طور عبيد (אזור הררי בדרום-מזרח טרקיה, ממערב לנהר חדקל נהר حلة), ובמקור את אזורי הנחלים בליח' البليخ (נחל איתן ויובל של נהר פרת הפרת) - ט'בור خابور (יבש. בימינו, נקרא חול בידלתה של נהר פרת), ואת סביבות נסאיבין [נציבין] Nusaybin (Nisibis) (בדרום-מזרח טרקיה, על הגבול הסורי, ליד העיר הסורית קמישלי القامشلي). את הגבול המזרחי הוא סבר למצוא בבתיס Bitlis ili (Bedlîs) או באחד הנקרות המקבילים. ואמנם, יש חוזה בין מיתני לבין מצרים, ובו מדובר על אספקת עצים למצרים, ומיני עצים אלו אינם גדלים בדרום לאררט Ağrı (הר געש פבוי בצפון-מזרח טרקיה), ולפיכך יש מקום לשתי סברות: האחת, שממלכת מיתני השתרעה בצפון עד אותם המקומות והקיפה את כל תחום ימת (אגם) ואן > Van Gölü (Van Gölü) (ימה ממקור געשי במזרח טרקיה); והשנייה, שמיתני שמששה במסחר העצים כמתוכת בלבד. פנראה, השתמשו השמייים המערביים בשם נהרים לפני תקופת ממלכת מיתני. הסימת יים שכחה מאד בשמות מקומות וארצות. לאחר שהטילו הארמים את מרותם על ממלכת מיתני, במאה 12 לפנה"ס, נקראה אותה ארץ בשם ארם נהרים, כמו שמות שאר הממלכות הארמיות (ארם דמשק, ארם צובה, ועוד), והתורה מכנה את ארץ מגוריהם של האבות בשם מאחר זה פדרקה, המקדימה את התשובותם של הארמים לתקופת האבות.

בתרגום השבעים: Mesopotamía Συριας, Mesopotamía Συρία, וגם¹⁸: ποταμων Συρια Mesopotamía ποταμων; בתרגום וולגטה (לרב): Mesopotamia, ולפעמים Mesopotamia Syrae. בתרגומים הללו יש לראות, לדעת ליונשטאם¹⁴, את מקור ההשקפה המטעית, לפיה מכנים בשם ארם נהרים כל תחום הנקרות פרת - חדקל.

לפי ההשערה בלבד, גל העולים היהודים הראשון שהגיע לקורדיסטן התרחש בזמן הבית הראשון (לפי המסורת, התקופה שהחלה עם זמן המלכים והסתיימה בחורבן מקדש שלמה על ידי מלך בבל, נבוכדנאצר > Nebuchadnezzar (Nabû-apal-usur) [בשנים 605-562 לפנה"ס], בשנת 586 לפנה"ס). ואחריו הגיעו עוד גלים, פנראה עד ימי הבית השני (תקופה שהחלה בתחלת שיבת ציון¹⁹, 538 לפנה"ס, והסתיימה עם תום מרד בר כוכבא²⁰, 136 לסה"ג). קהלה עצמאית-ממשית התהוותה, פנראה, בזמן גלות בבל (תקופה המתחילה בהגליית תושבי ממלכת יהודה לממלכת בבל וחרבן ממלכת יהודה, במאה 6 לפנה"ס, ועד לתקופת שיבת ציון²¹, בימי עזרא ונחמיה). מרבית הקהלות היהודיות ישבו באזורי איראן וערק של ימינו ופחות באזורי טרקיה וארמניה (בצלומים > 1. שירת השבויים היוצאים מיהודה, ציור של אלמוני, 1904; 2. גרוש היהודים מירושלים, מתוך הפרזניקה של הרופא-ההיסטוריון הגרמני, מראשוני הקרטוגרפים, שדל הרטמן [Hartmann Schedel] [1514-1440], גירנברג 1493; 3. 'על נהרות בבל', ציורו [1832] של הצייר הגרמני, אדוארד יוליוס פרידריך בנדמן [Eduard Julius Friedrich Bendemann] [1811-1889]).

יהודי קורדיסטן דברו בשפה הארמית, הדומה ללשון 'התלמוד הבבלי'[^], כמוהם פשכניהם הנוצרים-האשורים. כל אזור התנחל בניב משלו, נבדל (קמעא) מקהלות יהודיות אחרות, ונבדל גם משכניהם באזורים השכנים. כל אזור נודע במנהגיו היחודיים ואף במנטליות שונה. הדבר נבע מהגותיק הפיזי (לעתים המחלט) ומקשני המעבר והתנועה, שגבלו אף בסכנת חיים. בנוסף לארמית-היהודית היחודית, דברו בני הקהלה בניב הקורדי האזורי, שהוא שפה איראנית-מערבית, וכן את שפת המקום. פה, למשל, יוצאי קורדיסטן הערקית همري می كوردستان, דברו בנוסף לארמית גם את הניב הקורמנג'י וערבית ערקית. בני הדור השני שמרו ברבם את הארמית, אבל לרב לא את הניב הקורמנג'י. בנוסף-החוקר רבי **בנמין מטנדלה**[^] > (פעל בשנים 1165-1173), בקרם (1170), וכתב ביומן מסעיו: "הם מן הגלות הראשון שהגלה שלמנאסר המלך והם מדברים בלשון התרגום"¹⁹. סמוך לבקור רבי **בנמין מטנדלה**[^] >, קמה בקורדיסטן תנועה משיחית, לה היתה השפעה מרשימה על הקהלה היהודית. מחולקה, דוד אלוואי (מנחם בן שלמה אלוואי או מנחם בן שלמה אלוואי²⁰) > (מאה 12), תלמיד חכם, שקי בצפון הרפובליקה הערקית الجمهورية العراقية (בעמריא עמורیا או בעמדיה נאמיד). הוא בקש (1160 בקרוב), לכפש את ארץ ישראל ולהקים בה את מלכות ישראל. תנועתו משכה אליה יהודים רבים שהתחמשו בסתר²¹.

■ הקהלות היהודיות בקורדיסטן

הקהלות היהודיות שהתקיימו בקורדיסטן:

אורמיה (אורמיה) > ورمی (ارومیه) Urmu, Urmiye, בירת מחוז מערב אזור בייג'ן استان آذربایجان غربی, בצפון-מערב הרפובליקה האסלאמית של איראן جمهوری اسلامی ایران. בזמן מלחמת העולם הראשונה[^] נפלה לידי האימפריה הרוסית, והתחוללו בה פרעות. רבים מאנשיה נרצחו באכזריות. מהם נמלטו לבגדד بغداد (שם שכנו בשכונה נפרדת, שכונת המהגרים حي المهاجرين) מהם (2,000 בקרוב) עלו לארץ ישראל, מהם (מעטים) הגרו לאיראן. בני הקהלה, גולי שומרון (בית הקברות המקומי בן 500 שנה), עסקו במסחר, כתיבת קמעות ותלמוד תורה. היו בה 4 בתי כנסת, והגדול שבהם נקרא על שם 'מולא משה הגדול', הוא משה הרופא, רופאו של שיח' עבדאללה الشيخ عبد الله. בני הקהלה, מתגוררים בחלון, ירושלים, מושב נגה, פרדס חנה, פתח תקנה, קדימה, תל אביב - יפו.

אורפה (אורפא) > الرها (Urfa (Riha) (כיום, שנלאורפה Şanlıurfa [=אורפה רבת התהלה]), במזרח הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti, 80 ק"מ בקרוב ממזרח לנהר פרת הפרת. לפי מסורת יהודית ומסלמית, מקומה של **אור פשדים** המקראית ("וימת ה' על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור פשדים: ויקח תרח את אברהם בןו ואת לוט בן ה' בןו ואת שרי פלתו אשת אברהם בןו ויצאו אתם מאור פשדים ללכת ארצה פנעו ויבאו עד חרן וישבו שם"²², "ויאמר אליו א' ה' אשר הוצאתיך מאור פשדים למת לך את הארץ הזאת לרשתה"²³, "אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם והוצאתו מאור פשדים ושמת שמו אברהם"²⁴), מולדת אברהם אבינו (החוקרים מזהים את אור פשדים מדרום לבגדד بغداد). לפי מסורת מסלמית מקומית, עיר ממלכתו של נמרד המקראי ("וכוש גלד את נמרד הוא הסל להיות גבר בארץ: הוא היה גבר ציד לפני ה' על פן יאמר כנמרד גבור ציד לפני ה'"²⁵, "ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרד בפתחיה והציל מאשור כי יבוא בארצו וכי ידרוך בגבולו"²⁶), והם מכנים את שני עמודי השיש ליד המבצר העתיק, כרסי נמרו (=כסא נמרד). בעיר, שתי ברכות מים קדומות, ואף הן קרויות על שם אברהם אבינו, ברפת אברהים بركة ابراهيم (באחת מהן **דגים** גדולים, ואין דגים אותם, מתוך אמונה שמי שיכדוג מי מהם לא ישלים את שנתו). הברכה השנייה נקראת ברפת זולייפה بركة السليحة. היא אשת פוטיפר המקראי ("והמדינים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים"²⁷). המקום קדוש למסלמים ולנוצרים ומהנה מקום תפלה והתבודדות.

מִצְפּוֹן לְבָרוּכוֹת, מִסְגֵּד, בֵּית אַבְרָהִים אֶל־חֵ' לֵיַל בֵּית אִי־רַאחִים חֵלִיל (= בֵּית אַבְרָהִם הַדִּיד), וְהַמְסַלְמִים מְאֻמֵּינִים שְׁבוּ שְׁמוּרָה עָרִיסַת אַבְרָהִם. הַנּוֹסֵעַ הַיְהוּדִי (סוֹחֵר עֲצִים לְשַׁעֲבֵר בְּנִסְיֹת מוֹלְדֻבְיָה מוֹלְדוּוּבָה), יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף בְּנֵימִין ('בְּנֵימִין הַשֵּׁנִי') <^> (1864-1818) בְּקָרָם (1848), בְּמִסְגֵּרַת מִטְרַתוֹ הַמְצָהֶרַת, לְמַצָּא אֶת עֲשָׂרַת הַשְּׁבָטִים הָאֲבוּדִים, וּמַצָּא בָּהּ 150 מִשְׁפָּחוֹת יְהוּדִיּוֹת, שְׁמַצְבֵּן הַכְּלָפִי טוֹב. הוּא מָסַר, שְׂרָאָה אֶת שְׁנֵי הַבָּיִת בּוֹ נוֹלַד אַבְרָהִם אֲבִינוּ וְגַם אֶת הַכְּבִישׁוֹן אֵלָיו הַשְּׁלֵף עַל יְדֵי נִמְרֹד (?). בְּזִמְן מַלְחַמַת הָעוֹלָם הָרִאשׁוֹנָה ^ עָסְקוּ בְּנֵי הַקְּהֵלָה בְּמִסְחָר. בְּעַקְבוֹת עֲלִילַת דָּם נִטְבְּחוּ רַבִּים מִבְּנֵי הַקְּהֵלָה וְהַנְּצוּלִים נְמָלְטוּ לְלִבְנוֹן לֵבָן, לְסוּרְיָה סוּרְיָה, לְקוּשְׂטָא (אִיסְטַנְבוּל) Istanbul, וּמְהֵם שְׁעָלוּ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל (1896), וְהָקִימוּ מִחְנֵה אֱהָלִים בְּשׁוּלֵי שְׁכוּנַת נַחֲלַת צִיּוֹן בִּירוּשָׁלַיִם. אֶהְלִיָּהֶם עָלוּ בְּאַשׁ (1909) עָקֵב תְּכַשִּׁיל חֲמִין, וְחִבְרַת כִּי"ס סִיעָה לָהֶם לְבָנוֹת חֲדָרֵי מְגוּרִים. הֵם עָבְדוּ לְפִרְנִסְתָּם בְּבִנְיָן (סַתְמִים, טַיְחִים), בְּסַבְּלוֹת וּבְחִקְלָאוֹת. ה'אוֹרְפָלִים' אֵינָם דוֹכְרִים קוֹרְדִית נְאֻרְמִית (כְּשֶׁאֵר הַקְּהֵלוֹת) אֶלָּא עַרְבִית וְטֻרְקִית. הֵם הָקִימוּ בְּתֵי כְּנִסַּת מִשְׁלֵהָם וּבְדָלוּ עֲצָמָם מִהַקְּהֵלָה הַקוֹרְדִית הַיְרוּשְׁלַמִית.

אַרְבִּיל > הַמּוֹלֵד

(אֲרִיֵל) Hewlêr, בֵּירַת הַקְּהֵל הָאוֹטוֹנוֹמִי שֶׁל קוֹרְדִיסְטוֹן הָעֵרְקִית הַסּוּרְיָה מִיֵּמֵי כוּרְדִיסְטָן. עִיר עַתִּיקָה, בֵּירַת מְמַלְכַת חֲדִיב הַקְּדוּמָה, שְׁמַלְכִיָּה הַתְּגֵרִי. בְּסוֹף הַמָּאָה 18 תְּחֵלַת הַמָּאָה 19, חַי בָּהּ הַחֲכָם יוֹנָה גְּבֵרִיאֵל <^> 0, רַב הַקְּהֵלָה וְעָסְקוֹן צַבוּר, שְׁהִיקֵם בָּהּ (1793), יַחַד עִם בְּנוֹ, בֵּית כְּנִסַּת. בְּעֲזֻבּוֹנוֹ נְמַצָּא קוֹנְטְרַס בְּכֵתֵב יוֹד, כְּתוּב בְּחִצֵי קְלָמוּס וּבוֹ שְׁאֵלוֹת וְתוֹשׁבוֹת (שׁו"ת) בְּנוֹשְׂאֵי שְׁחִטָּה, סְגוּלוֹת וְרְפוּאוֹת, גּוֹרְלוֹת וּמַזְלוֹת, פְּתוּרוֹן חֲלוּמוֹת, נִסְחֵי שְׁטָרוֹת, מוֹעֲדֵי לְדוֹת וּפְטִירוֹת, מְאֻרְעוֹת מִשְׁפָּחִיתִים וְהִיסְטוֹרִיִים, שְׁהִתְרַחְשׁוּ בְּיָמָיו. לְעֵדוּתוֹ, יְהוּדֵי אַרְבִּיל קִנְּוּ אֶת עֵירָם מִיַּד הַשְּׁלֵטוֹנוֹת הָעוֹת'מְנִיִים, כְּדֵי לְרַפֵּשׁ חֲזָקָה בְּעִיר, וּלְטַטְלַל בָּהּ כְּיוֹם הַשְּׁבֵת כְּאוֹת נְפִשָׁם. הָעִיר נִקְנְתָה לְרִאשׁוֹנָה (1806) מִיַּד הַשָּׂר חֲגִ'י קָסֵם אַנְאָ <^> الحاج قاسم آغا Hacı Qasim Ağa 0, בְּזִמְן הַסְּלֵט | ('הַסְּלֵטוֹן הַכּוּבִשׁ', הָאֵם יֵצ', 'הַבְּלַת י. מְתַפְּשׁ ר.. ר'), סְלִים הָר אִשׁוּ <^> | سليم اول Yavuz Sultan Selim (1520-1465). בְּפִעֵם הַשְּׁנָיָה (1807) קִנְּוּ אֶת עֵירָם מִיַּד הַסְּלֵטוֹן מְצֻטְפָּא הַרְבִּיעִי <^> مصطفى رابع IV. Mustafa (1808-1779). בְּפִעֵם הַשְּׁלִישִׁית (1909) קִנְּוּ אֶת עֵירָם מִיַּד הַסְּלֵטוֹן מַה מוֹ ט הַשֵּׁנִי י ('מַה מוֹ ט הַשֵּׁנִי י אֲב | עֵב ד אָ ל־חֲמִיד ע טו ו ר נֻצ | חו ו ל ע ד') <^> | محمود ثانی II. Mahmut (1839-1785). לְ חֲכָם יוֹנָה גְּבֵר יֵא. > לְ הֵיַת הַבְּ יֵת א, כְּנָה סְפָרִיָּה וְכְשֶׁבַק ר. בְּעִיר (1859) הַשָּׂד "ר הֵי רֹשְׁלַם י, רַב י. יוֹסֵף עוֹז יֵא. > לְ הֵי יֵא וּא שֵׁא ל מִמֶּנּוּ ו 3 סְפָרִים ים ('בְּ יֵת פָּר יֵצ', 'שְׁמַח חֲתֵה הַרְג ל', מְדָר שֵׁשׁ מוֹא ל'). רַב י. דוֹד דָּב יֵת הַל <^> | (מַא הַ 19), נוֹסֵעַ צִפְתָּ י. שְׁעָר הַ מַסֵּעַ ל הוֹדוֹ, בִּקְרַת (1827) בְּעִיר וּמַצָּא בְּהַ 200 מִשְׁפָּחוֹת חֲתוּמֵי הַיְהוּדִים אֶת בְּקַרְוֵה מִרְבַּב יֵת עֲנִיָּה ים, לְהַשֵּׁן יֵת בְּתָנִי כְּנִסַּת, וְכִי הַמְּסַלְמִים ים מְתַעַלְל ים בְּהַשֵּׁן יֵת וּבְסָב יֵבֶת הַפְּרָצַה (1831) מִגֵּפַת דָּבֵה, שְׁהִפַּח יֵל הַחֲלָל ים רַב ים, בְּהַ 70 יֵת הוֹד ים. בְּנֵי הַקְּהֵלָה הַנְּמָלְטוּ לְכִפָּר ים סְמוּכֵי ים וְחָזְרוּ לְעִיר ים בְּחֵל וְ 3 חֲדָשִׁים ים. יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף בְּנֵימִין ('בְּנֵימִין הַשֵּׁנִי') > בְּקָרָה בָּהּ (1848) יֵצִיָּה, שְׁהֵעַ יֵר בְּנוֹיָה מְחַצֵּת יֵת הַעַלְהַר וּמְחַצֵּת יֵת הַבְּמִישַׁר, וְקֵהֶלֶת הַמּוֹנֵה מֵאֹת מִשְׁפָּחוֹת חֲתוּמֵי יֵת יֵא סוֹבְלָה יֵת צִרְוֵת רַב אֶת וְרַב יֵת מִיֵּדִי כְּתֵה הַנְּקָר אֶת כְּתַעֲלֵי אֹתָם הַוַּא מְתָא רַב כְּחָסָר יֵת תֵּרַב וְתַפְּרָא ים וְאַקְזָר ים מַא ד. אַבְרָהָם יֵעַקֹּב בְּרוֹנֶר <^> | (1884-1975), גִּי אֹגֶר הַיֵּה יֵס טוֹר יוֹ וּמְחַנְּוֵה מְהָר אִשׁוֹן ים בְּאָרְץ יִשְׂרָאֵל, לְבָקְרַת הַ 1933),

יְכַתּוּב . ב: "**בְּאַרְבֵּיל** מִצְאָתֵי יְהוּדִים מְסוּג אַחַר מְאֻשֶׁר בְּמוֹצָאוֹ... סוֹחָרִים בְּעֵלֵי קוֹמָה זְקוּפָה הַיְכוֹלִים לְהַרְשׁוֹת לְעַצְמָם לְסַגּוֹר אֶת חַיִּימוּתֵיהֶם לְכָל יְמֵי הַסּוֹפּוֹת לְלֹא פַחַד מִפְּנֵי הַהִתְחַרְרוּת. יְהוּדֵי אַרְבֵּיל, מְלַבֵּד יְחִידִים מְקֻרָב בָּאוּ מִן הַהָר, מְדַבְּרִים עֲרָבִית בְּתוֹךְ סְבִיבָה שֶׁל מוֹסְלָמִים הַמְדַבְּרִים תּוֹרְפִית וְפוֹרְדִית... בְּתַלְמוּד תּוֹרָה, שְׁנֵהֲפֹד לְבֵית סֵפֶר מְשַׁלְתֵי, לּוֹמְדִים גַּם מוֹסְלָמִים. אַרְבֵּיל זֶה הָיָה עִיר צִיּוֹנִית לְמוֹפֵת... הַצִּיּוֹנוּת פָּאָן חֶלֶק מִן הַדָּת. וְהַדָּת עֲמוּקָה, צְרוּפָה... הַיְהוּדִים הַפוֹרְדִים רוֹעִים בְּעַצְמָם אֶת מְקוֹנֵיהֶם. וְאוֹלָם יְהוּדֵי אַרְבֵּיל הָאֲמִידִים מוֹסְרִים אֶת מְקוֹנֵיהֶם לְרוֹעִים בְּהָרִים וּמִתְחַלְקִים אִתָּם בְּרוּחַ בְּתַנְאִים יְדוּעִים כְּמוֹ בִּימֵי הַתְּלֻמוּד...". **בְּנוֹ צִיּוֹן יִשְׂרָאֵלִי** > (1887-1954), **מִחָ לּוֹצֵ י הַחֶקֶל** אִוֹת וְהַהֲתִישׁ בּוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לִפְעֵל בְּהִגָּן הַיְמָן וְיִמָּן פְּלָג תְּחִי"ש" בְּעַמּוּת הַיְרֵד, וְרִאשׁוֹן אֲשׁוֹן לְמַחְדָּשׁ יַעֲנֵן **הַתְּמָר בְּאֶרֶץ**, יְבֻקָר בְּהַר בָּה (1934), וְכַתְּב: "בְּאַרְבֵּיל הָיָה לְמַעַלָּה מֵאַלְפִים נֶפֶשׁ וּבָהֶם כ-180 יְלָדַד עַד גִּיל שְׁמוֹנָה, לּוֹמְדִים בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. הַגְּדוֹלִים יוֹתֵר לּוֹמְדִים בְּבֵית הַסֵּפֶר הַמְשַׁלְתֵי. מוֹרָה עֲבָרִי מְלַמֵּד כְּמָה שְׁעוֹת בְּשָׁבוּעַ תַּנ"ךְ וְתַפְלָה. רַבִּים בְּעֵלֵי הַמְּלָאכָה: צְבָעִים, בְּנָאִים, סַנְדְּלָרִים, סְבָלִים וְסוֹחָרִים. שֹׁכֵר הַעֲבוּדָה יְרוּד וְהַמְּלָאכָה נִשְׁמַטֵּת וְהוֹלֶכֶת מִיְדֵיהֶם, כִּי הַעֲבוּדָה הַמְקַצְעִית עוֹבְרָת וּמִתְרַנֶּזֶת לְאֵט לְאֵט בִּיְדֵי נְגָרִים וְאֵלֶּה אֵינָם מַעֲסִיקִים יְהוּדִים. הַמְסַחֵר בְּהַקְפָּה מְקַפֵּס גַּם כָּאֵן אֶת חַיִּיהֶם שֶׁל הַסוֹחָרִים שֶׁנִּתְרוֹשְׁשׁוּ וְאֵינָם מַעֲזִיזִים לְדְרוֹשׁ בְּמַפְגִּיעַ אֶת הַמַּגִּיעַ לָהֶם. מְסַפֵּר הָאֲמִידִים פַּחַת, יְהוּדוּת עֲתִיקָה בְּחֻרְבָּנָה". הַקְהֵלָה (בְּשָׁנַת 1947 מְנַתָּה 5,500 נְפֻשׁ) עֲלָתָה לְיִשְׂרָאֵל (1950-1951).

בֵּיתְנוּרִי بيتانكور Betancur, בְּקוֹרְדִיסְטוֹן הָעֵרֶקִית מְרִימֵי كوردستان. כָּל הַקְהֵלָה (בְּשָׁנַת 1937 מְנַתָּה 20 מִשְׁפָּחוֹת) עֲלָתָה לְיִשְׂרָאֵל (1951). שְׁמָה, לְפִי מְסַרְת מְקוּמִית, לְפִי תַנּוּרֵי הָאֶפְיָה שֶׁהָיוּ בְּבֵית הַיְהוּדִים. לִיְד הַכֶּפֶר מְצוּיָה מְעַרָה, כְּנִשְׁמַת סִיד אֵלֶּה الكنيסה سيد الياس, שְׁלִפֵי מְסַרְת מְקוּמִית, יָשַׁב בָּה אֵלֶּיהוּ הַנְּבִיא. לְפִי מְסַרְת מְקוּמִית, מַעֲשֵׂה שֶׁהָיָה כֹּהֵן הָיָה: לְשִׁבְכָה הַתְּגוּרָו 8 מִשְׁפָּחוֹת יְהוּדִיּוֹת, הֵן בְּקָשׁוֹ לְבָנוֹת בֵּית כְּנֻסָּה. פּוֹעֲלִים הַתְּחִילוּ בְּבִנְיָה, וּבְשִׁבְכָה לְמַחְרָת בְּבִקָּר לְהַמְשִׁיךְ בְּעֲבוּדָתָם לֹא מְצָאוּ כָּל זָכָר לְעֲבוּדַת הַיּוֹם הַקּוֹדֵם. אֵלֶּיהוּ הַנְּבִיא, כֹּהֵן מְאֻמִּינִים, הִעֲבִיר אֶת בְּנֵי הָאֲתָמוּל לִיְד הַמְעַרָה. מֵאַחַר וְהַמְעַרָה מְצוּיָה מְחוּץ לְעִיר, הַתְּעַקְשׁוּ פְּרָנְסִי הַכֶּפֶר, פַּעַם אַחַר פַּעַם לְהַמְשִׁיךְ בְּבִנְיָה, וְהַבְּנִיָה שׁוֹב וְשׁוֹב עֲבָרָה אֶל הַמְעַרָה. לִיְלָה אֶחָד הוֹפִיעַ אֵלֶּיהוּ הַנְּבִיא בְּחֻלוֹמוֹ שֶׁל אֵלֶּיהוּ כּוֹנֵדָא, וּפְקַד עָלָיו לְהוֹדִיעַ לְפְרָנְסִי הַקְהֵלָה שֶׁיֵּשׁ לְבָנוֹת אֶת בֵּית הַכְּנֻסָּה אֶד וְרַק לִיְד הַמְעַרָה. וְכֹה עָשׂוּ. בְּשָׁנַת 1937 מְנַתָּה הַקְהֵלָה 20 מִשְׁפָּחוֹת, הֵן עֲבָרוּ לְדַהוּכ מְחַפְּצָה دهوك (دهوك) (בְּצִפּוֹן עֵירָק) וּמְנַתָּה עָלוּ (1951) לְיִשְׂרָאֵל.

בְּרָאשֵׁי Barashe, כְּפָר בְּצִפּוֹן הַרְפּוּבְּלִיקָה הָעֵרֶקִית הַרְפּוּבְּלִיקָה, מְצִפּוֹן-מְזַרְחָ לְדַהוּכ מְחַפְּצָה دهوك (دهوك), סְמוּךְ לְמַעֲבְרוֹת וְלִנְעוּרוֹת בְּר. לְפִי מְסַרְת יְהוּדִית, מְקוּר שְׁמוֹ בְּשִׁמוֹ שֶׁל רַב אֲשׁוּ. י, גְּדוֹל אֶל מוֹרָא י. בְּבַד לְבַד אֶרֶשׁוּ. י. עוֹר. הַתְּלָמֵד הַבְּבֵל. י. ("רַבִּי זִינְרָא²⁸ אָמַר: עַד חֲצוֹת לִיְלָה הָיָה מְתַנַּמֵּן כְּפּוֹס. מְכָאן וְאֵילָף הָיָה מְתַגְבֵּר כְּאֵרִי. רַב אֲשִׁי אָמַר: עַד חֲצוֹת לִיְלָה הָיָה עוֹסֵק בְּדַבְּרֵי תּוֹרָה, מְכָאן וְאֵילָף בְּשִׁירוֹת וְתַשְׁבְּחוֹת"²⁹). ש. הַר. ב. שָׁב. ש. ע. ל. י. הַקּוֹרְד. י. מְשַׁמּוּ עוֹת וְאֶבְרָתָה קוֹרְד. י. קוֹרְמָנֵג. י. אֶב. וְר. י. חֵי. ח. חַרְרִי, וְאֶכ. וְהַיְת. הַבְּכַפ. ר. טַחְנָן. ת. מְגַל. ש. טַחְנָן. ת. מִי. ח. מ. שְׁהַפְּעֵל. הַבְּמ. י. הַמְעַל. נ. אֶת. הַמְּקוּמִי. י. לְפִי דו"ח חֲבֵרַת 'כָּל יִשְׂרָאֵל חֲבֵרִים' (כִּי ח/אֵלֶּיָּנֶס) > Alliance Israélite Universelle (1889-1888), 50 מִשְׁפָּחוֹת יְהוּדִיּוֹת, שֶׁהַתְּפָרְנְסוּ מְחַקְלָאוֹת (כְּרַמִּים, פְּרֻדְסִים, אֶרְזו). בְּזִמְנוֹ מְלַחֶמֶת הָעוֹלָם הִרְאֻשׁוֹנָה > רוֹמָן הַצָּבָא הַעוֹת'מִנִי אֶת מְחַסְגֵי הַמְּזוֹן שֶׁל הָעִיר, גְּרַם לְרַעֵב כְּבֹד וְלִמְוָתָם שֶׁל רַבִּים. מְרַבִּית בְּנֵי הַקְהֵלָה עָלוּ (1929) לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמַעוּטָם עֲבָרוּ לְעֵרִים סְמוּכוֹת.

בְּרִזְאוֹן (בְּרִזְנִי) برزان (بارزانی) Barzan (Barzani), עִיר בְּקוֹרְדִיסְטוֹן הָעֵרֶקִית מְרִימֵי كوردستان. בְּכִי הַיְהוּדִים הָיְתָה שְׁגוּרָה הָאֲמִירָה: "כִּי מְסִינְדוֹר < מְצָא תּוֹרָה וְדָבָר הַשֵּׁם מְבְּרִזְנִי". הַיְהוּדִים דְּבָרוּ אֲרַמִּית וְעִסְקוּ בְּאַרְיָגָה, וּמִהֶם הָיוּ בְּעֵלֵי אֲדָמוֹת וְאַרִיסִים מְסַלְמִים עֲבָדוּ אֶת אֲדָמוֹתֵיהֶם. עַד סוֹף מְלַחֶמֶת הָעוֹלָם הִרְאֻשׁוֹנָה מְנַתָּה הַקְהֵלָה 400 נְפֻשׁ בְּקְרוּב. בְּעַת הַמְּרָד נֶגֶד הַבְּרִיטִים (1919-1922) נְמַלְטוּ רַבִּים לְכַפְרִים סְמוּכִים. בְּשָׁנַת 1947 נוֹתְרוּ בָּה 20 יְהוּדִים, שֶׁעָלוּ לְיִשְׂרָאֵל (-1951)

גזיירה (Cizre / Cizra), כפר בקורדיסטן הטורקית Türkiye Kürdistanı, במחוז שרנאק Sirnak, על גדות נהר חדקל نهر دجلة, בקרבת משלש הגבולות הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti - הרפובליקה הערבית הסורית الجمهورية العربية السورية (מצדו האחד של האי נרמו מי הנהר כל השנה ובצדו האחר נרמיתו אטית ובעונת החורף קפאו מימיו ואפשרו הליכה על הקרח). מקור שמו במלה הערבית ג'זירה (=אי), לפי היותו על גבי אי, בין נפתולי הנהר. הכפר העתיק מחבר בגשר אבן, גשרא רונא (=הגשר הגדול/הכביר), אל דרך המובילה אל זאכו < בדרום ואל קמישלי > القامشلي במערב. העיר המודרנית התפתחה מעבר לאי, בעקב ממערב לנהר. בקיץ הטמפרטורה גבוהה ובחורף הטמפרטורה מתחת לאפס (שליגים). מסביב לכפר בשתי גדות הנהר חקלאות פורחת. מקום הולדתו של ההיסטוריון הערבי, עלי אז-אדין אבן אל-אתיר אל-ג'זירי > [^] علی عزالدین ابن الاثیر الجزری (1160-1233). בכפר התקיימה קהילה יהודית, דוברת ארמית קורדית (מודרנית), בצד קהילה נוצרית (אשורים) וקהילה מסלמית (קורדית). קהילה היהודית, שהתגוררה בשכונת מקפת חומה ולה שער (נסגרו בשבתות וחגים), מנתה כמה עשרות משפחות, להן קשרי גשואין עם יהודי זאכו. אנשיה עסקו, בין היתר, במסחר, שהתנהל באמצעות דוכרות על פני הנהר ושירותים **גמלים**. בתחלת המאה 20 החלה הגירת היהודים. מהם יצאו למסע רגלי לארץ ישראל (דרך קמישלי וערי סוריה), מהם עברו לזאכו ולמוסול (ערק). עד שנות העשרים המאחרות לא נותרו בו יהודים. מבנה בית הכנסת הוסב למסגד. מרבית העולים לארץ ישראל התושבו בשכונת זכרון יוסף בירושלים (בצילומים >: 1. גזירה; 2. גזירה, מוזולאום המינס לנס; 3. ירושלים, מצבת זכרון מעל פתח הכניסה של בית הכנסת של בני העדה, 'שערי אהבה' [רחוב ארנון 22]).

דיוק محافظة دهوك (دهوك) Dihok, עיר בקורדיסטן הערבית هەریمی کوردستان, 8 ק"מ בקרוב מדרום לגבול עם הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti, בעמק הפורה של נהר ח'בור خابور (שמש לשתייה, לרחיצה ולהשקיה). מצפון לו, הר גבוה ללא צמחייה ובמרבית ימות השנה מכסה שלג. מדרום לו, הר מכסה צמחייה עבותה וצפופה. העיר נחלקה לשלושה רבעים: הרבע המסלמי (הגדול), הרבע הנוצרי והרבע היהודי. את העיר חוצים שני יובלים של נהר ח'בור, המתפצלים בצפון-מזרח. פלג אחד זורם במזרח הרבע היהודי והפלג השני ממערב לו, ומתאחדים שוב בדרום העיר, לפלג אחד רחב, ביניהם האי, עליו שוכן הרבע היהודי. שלושה גשרים חברו את רבעי העיר. מסביב לעיר, מעינות שופעים. בקרבתה, מעינות מרפא גפריתיים. משני צדי הנהר, בסתנים וכרמים. בתיה בגוונים חמר, צמודים זה לזה ורחובותיה אינם מרצפים. תושביה התפרנסו מחקלאות, מסחר ומלאכות (סנדלרים, חייטים אורגים, צבעי בדים). הרבע היהודי נחלק ל-19 שכונות, וכל אחת מהן נקראה על שם אחת המשפחות הידועות בשכונה. בין הבתים, לרב חד קומתים עם חצר רחבה, התפתחו סמטאות צרות. יחסי היהודים עם שכניהם היו לרב טובים, אצל עם הקמת המדינה השתבשו היחסים והיהודים החלו במכירת נכסיהם. בשנת 1947 מנתה הקהלה 150-200 משפחות (1,500 נפש בקרוב) וכלם עלו לישראל (1950-1951).

זאכו (Zaxo / Zaxo), עיר בקורדיסטן הערבית هەریمی کوردستان, בצפון הרפובליקה הערבית السورية الجمهورية العراقية, סמוך למעבר הגבול העקרי בין ערק לבין הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti. תושביה (2016) מרביתם קורדים ונוצרים (אשורים). אתר ידוע בה, הגשר העתיק, דלאל דלאל (אין יודעים מתי הוקם), מעל נהר ח'בור خابور, ויש המזהים את הנהר עם חבור המקראית, מקום בארץ אשור אליו הגלו 'עשרת השבטים' > [^] ("בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ונגל את ישראל אשורה וישב אתם בחלה ובחבור נהר גוזן וערי מדי"30, "ויגל מלך אשור את ישראל אשורה וינחם בחלה ובחבור נהר גוזן וערי מדי"31). לפי מסכת בני הקהלה, מוצאם מעשרת השבטים > [^], שהגלו לכאן אחרי חרבן הבית הראשון. היו בה שני בתי כנסת: הגדול והעתיק, כנשמת רבוסא (=גדולה) (3000 מושבים), השני, 'מדרש' (1000 מושבים), נבנה בדגם הראשון. שמש בית תפלה, בית מדרש, תלמוד תורה, בית דין רבני ומושב ועד הקהלה. הועד מנה שבעה איש, מנכבדי הקהלה ובראשו עמד חכם באשי.

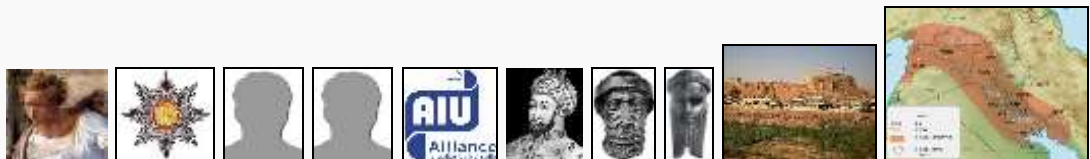
לפי אגדה מקומית, עלה נהר ת'בור על גדותיו, לפני 450 שנה בקרוב, הציף את העיר והחריבה. תושביה עזבוה והתיישבו בכפרים ובעירות הסמוכות. בתלף השנים צמח במקומה יער עבות. בני משפחת שמדין אגא, משפחה מסלמית מכבדת, משבט ערב אל-סילוואני, גמרו אומר לבנותה מחדש, ומלאכתם פשלה פעם אחר פעם. כל בית שיקימו התמוטט, הקימוהו ושוב התמוטט. הלכו לזקני העדה ושאלו לפשר התופעה התמונה. אלה ספרו להם שבעבר התגוררו בעיר יהודים ומאז שעזבו את העיר לאסר חרבנה קללה רוכצת על המקום. כדי לבנות את העיר מחדש יש להביא אליה יהודים. הלכו בני שמדין לעננה הסמוכה ושכנעו משפחה יהודית לבוא אליהם. ראש המשפחה היהודית הנה גבר חסון וכיום אהד כרת עצים ביצר ופנה מקום להקמת ביתו. והנה, בנה את ביתו והוא עמד איתן. אינו מתמוטט. בכל יום המשיך וכתר עצים ונבנו עוד בתים, עד שנקרת כל היער והעיר זאכו קמה מחדש. אנשי המקום התפעלו מעצמת האיש וכווהו - דחליקה (דחלה, דחלאת = יער, חרשה = איש היערות), ומאז זה שם משפחתו שלו ושל צאצאיו, עד היום הזה.

ביתו של שלמה דחליקה > ^ (0), מאנשי הקהלה, עמד למזכרת גזע עץ עבה, עד שעזב ועלה לישראל (1950).

דבר קיומה של קהלה יהודית **בזאכו** נודע בעקבות בקורו (1827) של רבי דוד דבית הלל > (מאה 19), נוסע צפתי שערך מסע להודו, ומסר שמצא בה קהלה יהודית בת 600 משפחות, מהם עשירים גדולים (מקנה רב) ומרביתם סוחרים, בעלי מלאכה ואמנויות (אורגים, צורפים, ועוד). להם בית כנסת עתיק וגדול, ליד הנהר, ומנהגי נטקסיו נשואין דומים לאלו המזכרים 'בספרי ההיסטוריה', ומכאן מסקנתו, שהם ללא ספק צאצאי 'עשרת השבטים'. מנהגי הקהלה פנו במקתב (12 במרס 1922) להסתדרות הציונית בלונדון, בו הם מתארים את מצונתם הכלכלית והפוליטית ומבקשים תמיכה וסיוע לעלות לארץ ישראל. מקתבם, הכתוב בסגנון מליצי, חתום על ידי הרב הראשי והתקם באשי, יחיא רחמים זקן > ^ (0), ועוד 23 מנכבדי קהלה ונושא את חותם בית הדין הרבני. בעקבות הפוגרום (פרהוד فرهود) ביהודי בגדד (1-2 ביוני 1941) הגיעו לזאכו שליחי מהתרת, בהם: הארכאולוג הישראלי, אז מפקד המחלקה הערבית של הפלמ"ח > ^, שמרנה גוטמן (1909-1996), בשנת 1942; ירושלמי, איש המחלקה הערבית של הפלמ"ח > ^, יצחק שויקי > ^ (0), בשנת 1944; חבר הנועת המהתרת הציונית תלוזית, חבר קבוץ גנוסר, יהושע רבינוביץ' בהרב > ^ (1912-1944), בשנת 1945. עליהם השל לארגן הגנה מקומית, למוד עברית, הכנה לעליה והברחת יהודים לארץ ישראל. החל מאמצע המאה 19 החלו יהודי זאכו לעלות פבודדים, והתיישבו בירושלים, ושמשו גרעין קליטה לבאים אחריהם, לאחר מלחמת העולם הראשונה > ^ . יסדו (1941) בירושלים את 'ארגון יעזק' (=ראשי תבות: יהודים עולי זאכו קורדיסטן). לאחר הקמת המדינה עלתה כל קהלה לישראל (1951), בארבעה גלים, במסגרת 'מבצע עזרא ונחמיה' > ^ (2,400 נפש בקרוב). לאחר מלחמת השחרור > ^ יסדו את מושב עזריה (ראשי תבות: עולי זאכו ראו ישועת השם).

כרכוק > كركوك (كركوك), עיר עתיקה, בקורדיסטן הערקית همیرימי كوردستان, בצפון-מזרח הרפובליקה הערקית الجمهورية العراقية, סמוך לגבול עם הרפובליקה האסלאמית של איראן جمهوری اسلامی ایران, בלב שדה נפט שופע (מנה יוצאים צנורות נפט אל הרפובליקה הערבית הסורית الجمهورية العربية السورية, ואל הרפובליקה הלבנונית الجمهورية اللبنانية, ועד לשנת 1948 גם לחיפה). נקרת בפתובות סרגון האפדי (סרגון הגדול) > ^ šarru-kin (2279-2334) לפנה"ס בקרוב), מיסד האימפריה האפדית > ^, בת 100 השנים (תלשה על כל מסופוטמיה וסביבתה) ומיסד העיר אפד (עצמתו העבאית הפכה אותו לדמות אגדתית ומשא להערצה במשך אלפי שנים). לפי המסורת, מזהים בה את **פלה** המקראית, בירתה השנייה של ממלכת אשור ("מן הארץ שהוא יצא אשור ויבן את נינה ואת רחבת עיר ואת פלה: ואת

רסן בין גיננה ובין פלח הוא העיר הגדולה³²). בסוף המאה 18 לפנה"ס נכבשה בידי המלך הבבל

הבבל (1750-1792 לפנה"ס), חמורב (י. ע מורפ (י. > (1750-? לפנה"ס), וספחה לממלכתו. לפי מסורת יהודית עתיקה, מוצא יהודי פרפוד משבט בנימין, שהגלה עם עשרת השבטים לפלח. בעיר

מראים את קברות דניאל > >, בשמו הבבלי: בלטיאצור, מילדי האצלה, שגלוקחו מישראל בידי מלך בבל, נבוכדנאצר השני > > (562-630 לפנה"ס), שהחזיר יבא תב ית המקדש

הראשו > >, גדלם במלכותו, כדי שישמשו לו יועצים ("נחם דניאל [דניאל] ואיוב בתוכה סי אני נאם אדני ה' אם בן אם בת יצילו המה בצדקתם יצילו נפשם"³³, וישם להם שר הסריסים שמות וישם לדניאל בלטיאצור ולחנניה

שדרה ולמישאל מישו ולעזריה עבד נגו"³⁴); חנניה, מרעי דניאל, שגדלו עמו בחצר המלוכה ("ויאמר דניאל אל המלצר אשר מנה שר הסריסים על דניאל וחנניה מישאל ועזריה"³⁵); עזריה, בשמו הבבלי: עבד נגו, מרעי דניאל, שגדלו עמו

בחצר המלוכה ("ויהי בהם מבני יהודה דניאל וחנניה מישאל ועזריה: וישם להם שר הסריסים שמות וישם לדניאל בלטיאצור ולחנניה שדרה ולמישאל מישו ולעזריה עבד נגו"³⁶). יהודי קורדיסטן נהגו לעלות לרגל להשתטח על קבריהם. פאשר המצב

יא המון גול י-טרק, י ת י מו ר לנ ג (ת י מור - י לנג) > > (ב. פרס י. ת: טימור לנג) (1405-1336), מג דול י הכובש ים בך ל הדו רות, ת מיסד הש ל הא ימפר; ה התימורית (התקומה ה-1506-

1370, בחלק המרכזי, הדרום-המערבי י ש ל יבש ת אס; ה, מהודו ועד אורג; ה), כבש (1400) את בגדד, נמלטו ממנה יהודים רבים,

ומהם שהתיישבו בפרפוד (מכאן ההגייה הבגדדית של יהודי פרפוד). בתקופה העות'מנית נכללה במחוז מוסול המוסל ורבים מבניה נשלחו ללמד באקדמיות ובבתי ספר צבאיים באיסטנבול Istanbul. מרבית היהודים עסקו בחקלאות,

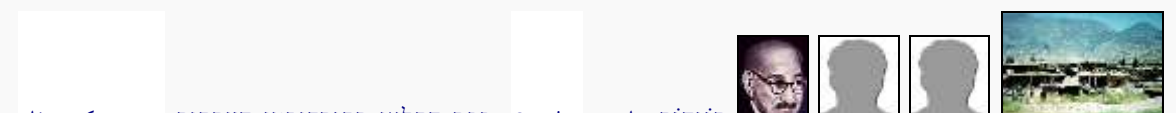
במסחר ובמלאכות זעירות. במאה 17 עמד בראש הקהלה הרב יחיא ברזני > > (?-1975). חברת 'כל ישראל חברים' (פי"ח/אליאנס) > > Alliance Israélite Universelle, פתחה בעיר (1906) שני בתי ספר לבנים ולבנות בנפרד) שנקראו

על שם התורם להקמתם, הנדבן, הברון סר אליעזר (אלי) פדורי > > (1867-1944), מפקד ב'מסדר המצוי' ביותר של האימפריה הבריטית > > (The Most Excellent Order of the British Empire), בן למשפחה עתירת נכסים מבגדד ובעלת

עסקים במזרח הרחוק. לאחר מלחמת העולם הראשונה > > גדלה הקהלה היהודית ובזמן המנדט הבריטי אף נפתח בית ספר בשכונת היהודית ולקהלה היה יצוג בבית הנבחרים הערקי. בשנת 1947 מנתה הקהלה 300 משפחות בקרוב וכלן עלו לישראל (1951).

נירווא Nirwana, עיר בקורדיסטן הערקות מרیمی קורדסטן. במאה 17 היתה בה קהלה יהודית חשובה, בראשה עמדו תלמידי רבי יעקב מזרחי > >, חתנו של רבי שמואל ברזני (אדני) > >. אחד מתושביה, חכם מרדכי, נודע פאיש מופת.

לפי האגדה, הרחיק מגפה מהעיר. אחרי מלחמת העולם הראשונה > > סרב מנהיג העיר (אגא) להכניע לךרישות שיח' ברזאן, שהטיל את מוראו על כל סביבתו, ובתגובה שרף את העיר, לרבות את בתי היהודים ואת בתי הכנסת. כל הקהלה היהודית, למעט 3 משפחות, עברה לעמדיה טאמדי > >.

סונדור Sondor, כפר סקלאי בקורדיסטן הערקות מרیمی קורדסטן, בצפון הרפובליקה הערקות העراقية, סמוך לגבול עם הרפובליקה הטרקית Türkiye Cumhuriyeti, למרגלות הרים, בסביבת מעינות ונחלי איתן שופעי מים. נחל אכנב (איתן בחרף) חצה את הכפר וגשר עצים חבר בין שני חלקיו.

על גבעה רמה עמד בית הכנסת, ששמש כבית מדרש ותלמוד תורה. בני הקהלה התפרנסו בעקר מחקלאות (פרדסים, כרמים, ועוד) ועסקו גם במלאכת הסריגה והאריגה. דברו בינם לבין עצמם ערבית ועם הקורדים דברו קורדית קורמנג'ית. בשבתות ובחגים נהגו לקיים בקורי נימוסין זה אצל זה, לערף משתאות, להטיב גרונם בערק לשמות, לשיר

ולרקד. חכם מרדכי בן משה בן אליעזר בן יהודה > > (?-1870), שמש כרב הקהלה, ובנו, משה > > (?-1890) שמש אחריו כמקמר הכפר. קשר קשרים הדוקים עם השלטונות ונסע ליהודים ולקורדים ככל שניכל (ללא תמורה כספית).

פעל רבות להרחבת הקהלה וקרא ליהודים לבוא ולהתישב בכפר. בזמן שלטונו האלים של רשיד עלי אל-כילני > > رشيد عالي الكيلاني (1892-1965), ראש ממשלת עירק (בשלה תקופות: 1933-1941), התרחשו פרעות (1943) ביהודים בכל רחבי המדינה, אבל השכנים הקורדים בכפר הגנו על היהודים ושפרו עליהם מכל משמר. בשנת 1951 מנתה הקהלה

100 משפחות (בקרוב), 500 נפש בקרוב, וכלם עלו לישראל.

סלימניה سلیمانیا (السليمانية) Slemaniya

(Sulaymaniyah), עיר בקורדיסטן הערקהית מרנימי كوردستان, העיר השנייה בגדלה (1.800.000 נפש בקרוב), בצפון-מזרח הרפובליקה הערקהית الجمهورية العراقية, בעמק פונה (ארכו 45 ק"מ בקרוב, רחבו 15 ק"מ בקרוב), בירת מחוז אוסלמניה محافظة السليمانية, מרכז תרבות וכלכלה של מרכז קורדיסטן. העיר נוסדה (1784) על ידי הנסיך הקורדי, אברהים באשא באבאן >^ Ibrahīm Paşa Baban (0). בתקופה העות'מנית, בזמן שלטונו של הסלטן, עבד (עבדול) אל-חמיד הראשון >^ (1807-1789), נקראה על שמו של אב הנסיך, סלימן סלימן, ושמשלה כבירת 'הנסיכות הקורדית של באבאן' (1850-1784). לפי מסורת מקומית, ספור הקמתה החל באחד מימי האביב, עת יצא הנסיך ופמלייתו למסע ציד. בהגיעם לאזור מעינות ונחלי מים, חרשות ויערות, אור צלול ומבשם בפריחת האביב, הקסם הנסיך ממראה עיניו והחליט לבנות במקום עיר. וכך עשה. אלפי פועלים נרתמו להקמתה. משושלמה המשימה לא נחה דעתו עד שהביא אליה גם יהודים, בהאמינו שבמקום שיש יהודים שורה בו הברכה. היהודים נענו לו וקבוצה ראשונה, בראשה חכם גבריאל בר אמון >^ (0) התישבה בעיר. הנסיך בעצמו הקביל את פניהם ונתן להם רשות לבחור את מקום שכונתם, והם בחרו את דרומה. בשנת 1827 מנתה הקהלה 100 משפחות בקרוב ואנשיה עסקו במסחר, במלאכה (צורפות, טיטות, אריגה, צביעת בדים), ורכלות (בין הפפרים), ועוד. המצב הכלכלי היה טוב ומי מהמשפחות שלחו את ילדיהם ללמד בבגדד ובמקום אחרים, ורק בדיעבד, כשהיה צורך, נקדו של גבריאל בר אמון >^ (0), נכדו של גבריאל בר אמון, נבחר כחבר במועצת העיר. בזמן שלטונו האלים של רשיד עלי אל-כילני >^ رشيد عالي الكيلاني (1892-1965), ראש ממשלת עירק (בשלה תקופות: 1933-1941), התעוררה בקהלה תנועה ציונית, בעודו של פעיל העליה (במחצית), שלמה הלל >^ (-1923), יליד בגדד, נינו של רבה הראשי של בגדד, אברהם משה הלל >^ (1824-1920), שבא לבקרו (1941) ולעודדם לעלות לארץ ישראל (במפגשים הקשאים עם שליחי העליה למדו, בין השאר, עברית ושמוש בנשק). כל הקהלה (300 משפחות בקרוב, 1,500 נפש) עלו לישראל (1951).

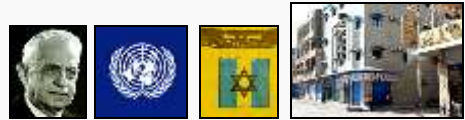
עמדיה نامیدی (العمادية) Amadiya, עיר בקורדיסטן הערקהית מרנימי كوردستان, בצפון הרפובליקה

הערקהית الجمهورية العراقية, סמוך לגבול עם הרפובליקה הטורקית Türkiye Cumhuriyeti. לפי המסורת, נוסדה בשנת 795 לסה"נ. בנויה בחלקה בפסגת הר, מקפת חומה, זו העיר העליונה, שושא אלנא (=השבט העליון), ובחלקה במפנה ההר, זו העיר התחתית, שושא פמניא (=השבט התחתון). בשני חלקיה, רבע יהודי, הנקרא כפי היהודים מחלת הונוני (=שכונת/רבע היהודים), ובפי הקורדים, מחלת גוהי. לפי מסורת מקומית, הסלה ההתנשבות היהודית (1284) עם בואם מפרס של שני אחים יהודים, דרוישים, הרב יוסף סון ודוד סון. עמדו בה שני בתי פנסות: האחד על שם עזרא הסופר ("הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן ה' אלהי ישראל ונתן לו המלה כנד ה' אלהיו עליו כל בקשתו"³⁷), ולידו קבורת הנביא עובדיה ("חזון עובדיה פה אמר אדני ה' לאדום שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה"³⁸) (לפי מסורת אחרת, קבורתו במוסול الموصل); והשני על שם הנביא יחזקאל ("היה הנה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הפהו בארץ פשדים על נהר ככר ותהי עליו שם יד ה'"³⁹) (נבנה, כנראה, בשנת 1250), ושניהם התקיימו עד עליית הקהלה לישראל (1951). בית הכנסת השני בנוי במתכנת בית המקדש ובו אולם גדול (30x30 מטר) עם 25 עמודים ועל כל אחד מהם שם התורם ופסוקים מספר 'תהלים'. במאות 16-17 היתה בה קהלה יהודית גדולה ומשגשגת, בראשה עמדו חכמים, שרים וגבירים ידועי שם, מהם בקיאים בתקמת הפוכבים והמזלות, עסקו בקבלה מעשית, ראו בגורל וכתבו קמעות. אחד מהם, כד האגדה, פחו הנה פה רב, עד שהוריד מלכים והעלה מלכים והושיע את ישראל בכל עת צרה. באותה עת התקיימה בה ישיבה גדולה, בה למדו תלמידים רבים (ממצרים, קושטא, מארץ ישראל וממקומות אחרים), שתזרו בתם למדינה למקומם ושמשו כרפנים. בני הקהלה עסקו במסחר וברוכלות. כמעט כל חגיגות הבדים היו בידי יהודים. כל הקהלה (400 נפש בקרוב) עלתה (1950-1951) לישראל.

עקרא الأقرع Aqra, עיר בקורדיסטן הערקית
 ھەرمی كوردستان, בצפון הרפובליקה הערקית الجمهورية العراقية, על מפנה תלול של ג'בל קלעה جبل كاليه, מקפת הרים
 (בצפון, במזרח ובמערב) ומדרום מישור פורה. נחלקה לשלושה רבעים: הרבע המסלמי (הגדול), הרבע הנוצרי, הרבע
 היהודי, שמנה 350 משפחות בקרוב. בני הקהלה עסקו במסחר, אריגה, סיטות וצורפות. היחסים בינם לבין המסלמים
 והנוצרים היו טובים. קשרים הדוקים נרקמו ביניהם. אנשי הממשל, ראשי שבטים, אנשי משטרה וצבא, נהגו לערוך
 בקורי נמוסין בכתי היהודים בחגים, ולהשתתף בשמחותיהם. עמד בה כנסת גדול ועתיק, בנוי אבני בזלת, זקה
 בתבניתו לבית הכנסת בכרזאן (ברזני) برزان (بارزانی). > ברזאש הקהלה עמד אליהו דוד גבאי^ > (1822-1943),
 המכה כנג'א קנון (=אדון דין). עוד בתקופה העות'מנית היה חבר במועצת העיר, יועץ משפטי וחבר בית הדין העירוני.
 היה דמות צבורית ואהוד על היהודים והגויים כאחד. קשר קשרים הדוקים עם מנהיגי הקורדים מולא מצטפא ברזני^ >
 مسته فا بارزانی Mela Mistefa yê Barzanî (1903-1979), מנהיג, נשיאה ומיסדה של מפלגת הקורדים הגדולה
 הרפובליקה הערקית الجمهورية العراقية <. בביתו התארחו שליחים מארץ ישראל, בהם יצחק בן צבי (שימשלביץ)^ >
 (1884-1963), לגמים נשיאה השני של מדינת ישראל. גם בתקופת שלטונו של המלך (1921-1933), פיצל אבו חסין
 (פיצל הראשון)^ > فيصل ابن الحسين (فيصل الأول) (1883-1933), היתה לו השפעה אצל הממשלה. הלך לעולמו והוא בן
 121 שנה. כל הקהלה עלתה (1950-1951) לישראל.

צ'לא شالة Challa, עיר בקורדיסטן הטורקית Türkiye Cumhuriyeti, על גבול הרפובליקה האסלאמית של איראן جمهوری
 اسلامی ایران (בעבר בקורדיסטן הערקית ھەرمی كوردستان, בשנת 1925 ספחה לטורקיה). בשנת 1933 ישובו בה 30
 יהודים בקרוב, שעסקו בחקלאות, במסחר ובאריגה. כלם עלו (1951) לישראל.

קמישלי القامشلي Qamişlo (Kamışli), עיר בקורדיסטן הסורית كوردستان
 سوريا, בצפון הרפובליקה הערבית הסורית الجمهورية العربية السورية, על הגבול עם הרפובליקה הטורקית Türkiye
 Cumhuriyeti, סמוך לעיר הטורקית נציבין Nusaybin (Nisibis) (מרבית אקלוסימה [2016] קורדית, ולצידה קהלה
 אשורית, נוצרית ומסלמית. הקורדים, השואפים למדינה עצמאית משלהם, כוללים אותה בתחומה). היהודים בזמן
 רקמו לעצמם חיים נבדלים משאר האקלוסיה, שמרו על מסגרת חיים יהודיים מסרתיים ובנו את שכונתם עם בתים
 המחברים אחד אל השני, גטו יהודי מיחד. יחס האקלוסיה אליהם היה טוב ועסקיהם (אחרי שנות השלושים) פרחו
 ושגשגו, והקהלה מנתה 3,000 נפש. במהלך מלחמת העולם השנייה^ נוצר קשר בינם לבין חילי הבריגדה
 היהודית^ > Jewish Brigade Group, ובהשפעתם עלו צעירים רבים לארץ ישראל. עם הכרזת האו"ם^ > United
 Nations על חלוקת ארץ ישראל (29 בנובמבר 1947) הורע באחת מצב הקהלה. היהודים נרדפו ונשדדו בעידוד
 השלטונות, פטרו ממשרות ממשלתיות, נשלו ממקור פרנסתם, נחשבו בוגדים, ונאסר עליהם לבקר בגנים צבוריים
 ובבתי קולנוע או אף לזכור אחד עם השני ברחוב. נשים יהודיות השלכו לבתי פלא ואחר כך הבאו לבתי כנסת, שם הכו
 לעיני הקהל. בשנת 1963 מנתה הקהלה 800 בלבד. בפרץ מלחמת ששת הימים^ תכפו וגברו הרדיפות, השלו מגבלות
 ואסורים ובני הקהלה סבלו חרפת רעב ולקו במחלות. מספר בני הקהלה פחת (150 נפש בקרוב). אחרי פניות רבות
 הגיעה אליהם עזרה כספית מאיש העסקים הנזירי יורקי, הנזכר היהודי-האמריקאי (ממוצא סורי), יצחק שלום^ >
 Isaac I. Shalom (1887-1968). מרבית הקהלה עלתה במהלך השנים לישראל. בעיר נותרה (2015) קהלה זעירה,
 עליה נאסר לגמם מגע פלשהו עם גורמים חיצוניים ומטל עליה עצר עם השקיעה ועד הניחה.

פן התקיימו קהלות זעירות (אינם עוד או שנותרו בהן יהודים בודדים), בכמה ערים, בקורדיסטן האיראנית كوردستان
 الإيرانية.

לפי מחברי הספר 'מנקרות צורים - ספורו של יעקב ברזני'⁴⁰, צמד מדריכי הטיולים, רזיאל מטט > 0 - אברהם (אבי) בליר > 0, היו חיי היהודים בקורדיסטן הפקר. שד, רצח ואנס היו מעשים שכיחים. נתוק הקהלה משאר קהלות ישראל הותירם חסרי ישע. ללא פל עזרה. הנוסע היהודי (סוחר עצים לשעבר בנסיכות מולדובה Moldova), ישראל יוסף בנזמין ('בנזמין השני') > 0 (1864-1818) בקרם (1848), במסגרת מטרתו המצטרפת, למצא את עשרת השבטים האבודים, ומסר על מעשי פגיעה רבים ביהודים ועל התנכלות מיחדת לנשים יהודיות, בדרךם לטבול במקוה, מהן שעונו ומתן שנוצחו ("את לחמם יאכלו בזעת אפם, ולפעמים טבולים בדמי לבבם"⁴¹).

אישיות ידועה יוצאת דופן ביהדות קורדיסטן היא הרבנית, אסנת ברזני > 0 (?-1670 בקרוב), למדנית, פוסקת הלכה, פוסנית ואף מקבלת, שנודעה בקהלתה בכינוי 'התנאית' (כמו חכמי המשנה). לפדה בלישיבה, שהקים אביה, הרב שמואל בר נתנאל ברזני > 0. נשאה לבכיר תלמידי אביה, יעקב מזרחי > 0, שיירש את מקום אביה כראש ישיבה, ומשקלד בעלה לעולמו עמדה היא כראש הישיבה. היא כתבה פרוש לספר 'משלי' (אבד). באגרת שכתב לה הרב פנחס חרירי > 0, הוא פונה אליה בתאר הרם: כמוהר"ר (= כבוד מורנו ורבנו הרב רבי) ומוסיף: "גברתי, יונתי תמתי, אמתתי ואמונתתי, ציצי ותפארתתי, אמי רבנותי...? יהי אליה עמה ונגדיל שמה. שמחתי בניב מליצותיה [של אסנת], ועלתי בנעם שישמיה, ואזרתי חיל לנגד מלוחיה, המתוקים מדבש ונפת צופים"⁴².

סבה, הרב נתנאל הלוי > 0 עמד בראש קהלת יהודי מוסול الموصل (בצפון עירק), ונחשב בעיני יהודי קורדיסטן וסביבתה קדוש, וכנה: 'אדוני', בנוי שיירשו יורשיו בתפקידי הרבנות⁴². אביה, מטרד ממצבם התורני של בני קהלתו ומקדור מנהיגים רוחניים, פוסקי הלכה, חננים ושוחרים⁴³, הקים כמה ישיבות, בכמה ערים. אלה הקמו בתרומות נדבנים מבני הקהלה, והוא ומשפחתו חיו בדםק⁴⁴.

מקום הולדתה אינו ידוע. משערים, שנוקדה במחוז נינה (נינואה או נינה, אחת מהבירות המאחרות של האימפריה האשורית. אתרה ליד העיר מוסול בת מינו) או דהופ محافظة دهوك (בצפון עירק)⁴⁵. אביה העניק לה חנוך תורני מעמיק, ולטענתה, משום שלא היו לו, "בצעונתי הרבים", בנים ("...בין ברפי חכמים גדלתי, מענגת לאבי ו"ל הייתי. שום מעשה ומלאכה לא למדני חוץ ממלאכת שמים, לקנים מה שאצמר ונהגית בו יומם ולילה"⁴⁶). תופעה זו היתה חריגה מאד בזמנה כמו גם (כמעט) בימינו⁴⁷. לשושא לבן דודה, הרב יעקב מזרחי > 0, התנה אביה את הספנתו בכך, שבתו תמשיך בלמוד התורה ולא תאלץ לעזוב את בית המדרש לטובת הטפול בפית ("השביע את בן זוגי ו"ל לבלתי עשות בי מלאכה, וכן עשה כאשר צוהו... שאני נשארת מלמדת ומוכחת ודורשת לטבילה ולשבת ולנדה ולתפלה וכיוצא"⁴⁸). לא ראתה עצמה מתאימה לצאת למסעות מגבית לטובת ישיבתה, אבל קימה חליפת מכתבים עם נדבני קהלות היהודיות בקורדיסטן, ונענתה. על אף היותה אישה הנושאת במשרה גברית, ראו בה בני דורה סמכות רבנית, תלמידת חכמים ופוסקת הלכה. אין עדויות שנתקלה בקשיים בהשמלבות בעולם הרבנות הגברי. נקלעה לקשיים כלכליים ובייתה ורכושה אף עקלו. כשהתפנה תפקיד הרב הראשי בבגדד بغداد, פנו אליה ראשי קהלה ובקשו שתשלח אליהם אחד מתלמידיה, והיא שלחה את בנה, הרב שמואל בן יעקב > 0. ילדיה, בקורדיסטן ובמצרים, המשיכו את השושלת הרבנית. משפחת ברזני-אדוני שמשו ברבנות בבגדד במשך 150 שנה בקרוב (עד שנת 1743) ובמוסול עד למאה⁴²⁰.

מכל כתביה השתירו (תלקית) שמי אגרות, המענים לנדבנים שתמרו לישיבתה, ויש בהן עדות לשליטתה המופתית בשפה העברית, במקרא, בתלמודים ובמדרשים ואף בשקלה. שפת האגרות רהוטה, ומשליבים בה צטוטים, פרפרזה עליהם, וגם פיוטים פרי עטה. נגוד מחלט ובולט להתנסחות נשים בנות דורה⁴⁸. בן השתירו כמה פיוטים, כתובים עברית, בעלי משקל וחרוזה, העוסקים במצבו הירוד של הדור ומאמציה לשקמו: "על התורה אצק אנאקה פי נעדרה מכל גבולי / נתפסה ניצוץ מאיר תוף ענן מעון מקהלי... / הדור אפל, אין מוכים, אכפה לזמני גם חדלי / אני עמדתי במצב צרות הקיפוני אאת ידי, רגלי..."⁴⁴. המסרת יחסה לה פתיבת הפיוט, הפותח במלים: "האל הביטה וראה", שנושאו צעצועים לציון. התברר, כי זו טעות, וכי הפיוט קדום ונכתב, כנראה, בספרד⁴⁹.

פמה חוקרים, בהם: האנתרופולוג היהודי-הגרמני, אריק עמנואל

בראוואר >^ Erich Immanuel Brauer (1895-1942); יעקב מאן >^ Jacob Mann (Mannen) (1888-1940), רב, מורה והיסטוריון אמריקאי, מהדור הראשון של חוקרי הגניזה הקהירית ומחברם של שנים ממחקרי הגניזה החשובים ביותר; יוסף יואל ריבלין >^ (1889-1971), מזרחן, מתרגם אלקראן לעברית, מחוקרי הישוב היהודי בירושלים, קבעו את מועדה למאות 15-16. אבל תגלית של גרשם גרהרד שולם (שולם) >^ Gershom Gerhard Scholem (1897-1982), מגדולי חוקרי הקבלה, אששה את הקביעה, כי פעלה 100 שנה בקרוב מאחר יותר. בראוואר הניח, שאששה לא הייתה יכולה להגיע לבקיאיות בעברית ובספרות הרבנית (מדוע!?) וקבע, כי לא היא כתבה את פתביה אלא בן זוגה או בנה⁵⁰. את קביעתו סותרים החוקרים: אורי מלמד >^ (1970-), חוקר באקדמיה למדעים באוניברסיטה העברית בירושלים - רנה לויז-מלמד >^0 חוקרת תולדות עם ישראל, למוזי האששה והנהדות, יהדות ספרד וארצות האסלאם, במכון שחקט למדעי היהדות⁵¹.

אגרותיה, כמו גם אלו שגשלוחו אליה ושמה מופיע בהן, שמשו קמעות (נהגו להניחן מתחת לראשי החולים פסגלה לרפואה)²⁴. לפי אחת האגדות, הייתה בעלת מראה מצודד וכי נחונה ביכלת לקרא בשמות קדושים, להתפלל ולחולל נסים: "ויהי היום ומעל אסנת על הגג... ויבא אותה גוי אחד ונפשו חשקה בה. ויהי בתצי הלילה ויתגנב הגוי אל הגג ולבו יחשב און לו על הרבנית. מיד קראה שמות של קדושים והגוי נשאר תלוי על קירות הגג מבלי שיוכל לזוז ממקומו. ויהי בפקר וינדע הדבר. קהל רב של אנשים הצטופפו וקזו במחנה נפלא זה. כל מאמציהם להזיז את הגוי ממקומו עלו בתהו. הדבר הגיע לאוני הנאלי - הפכה של העיר - והוא בעצמו בקש מאת אסנת הרבנית לשחרר את הגוי. אך היא סרבה באומרה לו: 'אילו גוי זה בא אלי על מנת לגנב חפץ מחפצי ביתי כי עתה התרשתי; אך הוא בא אלי מתוך פונה פלגע במוסר ולכן ישאר תלוי במקומו'. המושל נשבע לה שאם תתיר את הגוי החוטא יענישוהו פניאות לו ויתלוהו על עניו כל. באותה שעה שחררה אסנת את הגוי⁴².

אסנת מהנה מקור השראה לנשים בנימינו, הפועלות לקדום שניון מגדרי, ומבקשות לשאת בתפקידים דתיים, השמורים מסורתית לגברים³³. עירית ראשון לציון קראה (2015) רחוב על שמה⁵².

רבים מיהודי קורדיסטן עלו לארץ ישראל עוד לפני קום המדינה, ולאחר הקמתה עלתה מרבית הקהלה היהודית. בזמן מלחמת המפרץ השנייה >^ ('מבצע חפש לערק' Operation Iraqi Freedom) (2003), עלו לישראל יהודים נוספים, בעקבות השתלטות צבאות בריטניה וארצות הברית על חלק מערק. שליחים באו לקהלות בקורדיסטן (1616) ובהמשך (1669) באו לשם שליחים כדי להפיץ את תורתו של משיח השקר, שבת אי צב י >^ (1626-1676). החל משנת 1760 יצאו שליחים מצפת, טבריה ואף מאירופה, כלם למטרות גיוס כספים. במאה 19 יצאו שליחים רבים והפעם לא רק לגיוס כספים אלא גם כדי לתהות על קנחן הקהלות, דבר שעודד את אנשיהן, שחשו עד אותה עת בודדים בעולם. בספרות המסעות נזכרים יהודים שעלו לארץ ישראל מקורדיסטן במאה 18 והתישבו בצפת ובהמשך גם בירושלים, ועלתם גברה במאה 19. לפי הערכה, מונה הקהלה הקורדית בישראל 130,000 נפש בקרוב, הפזורה בכל חלקי הארץ, בכמה כפרים ומושבים, לרבות אשכול, ובעקר בירושלים.

בין אישיה הבולטים של העדה הקורדית בישראל: משה ברזני >^ (1926-1947), לוחם לח"י >^, שהיה בדרךכו להתנקש בחיי מפקד הדיביזיה התשיעית הבריטית, נתפס, נעצר והתאבד בתאו טרם עלה לגרדום; צבי בר (ברזני) >^ (1932-), אלוף משנה בצה"ל >^, נצב במשטרת ישראל >^, ראש עיריית רמת גן הרביעי (1989-2013; יצחק אייזיק) מרדכי >^ (1944-), מפקד בכיר בצה"ל >^, פוליטיקאי, שר בממשלות ישראל. פרש בגין כתב אישום על מעשים מגנים והרשע בדין; פרופ' שלום צבר >^ (1951-), חוקר אמנות יהודית ופולקלור יהודי והשונאתי באוניברסיטה העברית בירושלים; יוסף שילוח >^ (1941-2011), שחקן, חתן פרס אופיר; בין האישים הקורדים הבולטים: מולא מצטפא ברזני >^ مسته فا بارزانی Mela Mistefa yê Barzanî (1903-1979), מנהיג, נשיאה ומיסדה של מפלגת הקורדים הגדולה ברפובליקה הערקית الجمهورية العراقية, 'המפלגה הקורדית הדמוקרטית' >^ >^ پارتی ديموکراتی کوردستان Kurdistan Democratic

Party, מנהיג המאבק המזין למען אוטונומיה של קורדיסטן מול משטר מפלגת הבעת' הסוציאליסטית ערבית^ > حزب البعث العربي الاشتراكي בערק ומול הרפובליקה האסלאמית של איראן جمهوری اسلامی ایران בזמן השאָהּ שאה האחרון, מחמד רִנָא פֶּהלוּוי^ > محمدرضا شاه پهلوی (1919-1980); המנהיג המסלמי-הפורדי בסוריה, צ'לח אַדִין יוסף אבן אויב (אַל-איוּבִי)^ > صلاح الدين يوسف بن ايوب الايوبي (1137/8-1193); ג'לאַל טַלְבַּאנִי^ > جه لال تاله بانی (جلال طالبانی) Celal Talebanî (Jelal Talebanî) (-1933), נְשִׂיאַ עַרְק (2005-2014), מְסַד וּמְזַכִּיר כְּלִי שֶׁל 'הָאָחוּד הַפְּטֵרִיּוּטִי הַקּוּרְדִי'^ > الاتحاد الوطني الكردي Yekitiya Nîştimanî ya Kurdî de, חֶבֶר בְּמַשְׁלָה הַזְּמַנִּית שֶׁל עַרְק לְאַחַר פְּלִישֵׁת אַרְצוֹת הַבְּרִית (2003); חֲכִים גְּמַל אַדִין נְנַמִּי^ > Hakim Jamal al-Din Nzami (1141-1209), מְשׁוֹרֵר, בֶּן לְאָב פְּרִסִי וְאִם קוּרְדִית, כְּתִב בְּפִרְסִית וְנִזְכָּה לְהַעֲרֵכָה רַבָּה בְּקוּרְדִיסְטָן וּבְמַדִּינֹת מְסַבִּיכָה.

350 נְצִיגִי הַעֲדָה הַקּוּרְדִית בְּיִשְׂרָאֵל הַתְּכַנְסוּ (1971) בְּמוֹשָׁב מְעוּז צִיּוֹן, וּבְאוֹתוֹ כְּנֶסֶס, בּוֹ הִשְׁתַּתְּפוּ רֵאשׁ הַמְּמַשְׁלָה, גּוֹלְדָה מֵאִיר (מֵא . יֶרֶךְ יוֹן)^ > (1898-1979), שְׂרִים, חֶבְרִי כְּנֶסֶת וְאִישֵׁי צְבוּר, הַחֲלֹט עַל הַקְּמַת 'הָאָרְגוֹן הָאֶרְצִי שֶׁל יְהוּדֵי פּוּרְדִיסְטָאן בְּיִשְׂרָאֵל', > וְנִקְבְּעוּ מְטְרוֹתָיו (עִידוּד בְּנֵי הַעֲדָה וְאֲחֵרִים לְחֹקֵר, לְטַפֵּחַ וּלְשִׁמֵּר מְנַהֲגִים, עֲרִכִים, מְסַרְת וּמוֹרָשָׁת; הַקְּמַת בֵּית הַעֲדָה, מְרַכֵּז לְתַרְבוּת, אֲמִנוּת וּמוֹרָשָׁת בְּנֵי הַעֲדָה; הוֹצֵאת כְּתָב עַת וּבוּ מְפָרֵי עֵטֶם שֶׁל בְּנֵי הַעֲדָה, סְטוּדֵנְטִים וְחוֹקְרִים; מְתָן שְׂרוּתִים קַהֲלָתִיִּים לְבְנֵי הַעֲדָה וְתַמִּיכָה חֶמְרִית וְכִסְפִּית לְנִזְקָקִים; הַקְּמַת קָרָן מְלֻגוֹת לְבְנֵי הַעֲדָה, בְּלִמּוּדֵיהֶם בְּמוֹסְדוֹת לְהַשְׁכָּלָה גְּבוּהָה וּלְקַדָּם אֶת מְחַקְרֵיהֶם; חֲדוּשׁ חֲגִיגוֹת הַסַּהֲרָנָה > וְקִיּוּמָן מְדֵי שָׁנָה, כְּפִי שְׁהִיָּה נְהוּג בְּקוּרְדִיסְטָן).

■ אָנָּא כּוּרְדִי

אַלְיַעֲזַר (גִּיּוּזִי) צַפְרִיר^ > (-1934), מְחַבֵּר הַסֵּפֶר 'אָנָּא כּוּרְדִי: רוּמָן מְלַחְמָה וּמִילוּט בְּקוּרְדִיסְטָאן' > (1999), לְשַׁעֲבֵר מְבַכִּירֵי שְׂרוּת הַבְּטָחוֹן הַכְּלָלִי (שַׁב"כ)^ > וְהַמוֹסָד לְתַפְקִידִים מִיּוֹחֲדִים^ >, יוֹעֵץ רֵאשׁ הַמְּמַשְׁלָה לְעִנְיָי עֲרָבִים, מְגוֹלֵל אֶת מַסַּכַּת הַיַּחֲסִים הַמִּיחָדִים בֵּין מְדִינַת יִשְׂרָאֵל לְבֵין הַקּוּרְדִים, בְּמִשְׁפָּח עֶשׂוּר שְׁלָם (1965-1975). עִדוּת מֵה לַיַּחֲסִים הַמִּיחָדִים כֹּל כּוֹ, 'חֲגִיגָה יִשְׂרָאֵלִית' בַּחֲג' עַמְרָן אַל־מֵרָאן, בְּקוּר שְׁנֵי רֵאשֵׁי 'הַמוֹסָד', הַיּוֹצֵא וְהַנְּכַנֵּס (7 בְּנוֹבֶמְבֶּר 1974). אַלוּף (מִיל). צָבִי זְמִיר (וִרְז'בְּסְקִי)^ > (-1925), שְׁמַצָּא לְנִכּוֹן לְעִשׂוֹת חֲפִיפָה עִם מְחַלִּיפוֹ, אַלוּף (מִיל). יַחַ ק (חַכּ ה') חִפּ . יֵא . > (-2014) 1927, דוֹקָא שָׁם בְּקוּרְדִיסְטָן. בְּסֵפֶר זֶה עִדוּת אִישִׁית שֶׁל אָדָם, מְעֲרָב כָּל גִּימֵי נִפְשׁוֹ בְּמַסַּכַּת זֶה. אִישׁ שֶׁקֵּשׁ אֶת הַלֶּךְ הָרוּחַ בְּתוֹךְ הַמְּנַהֵג הַקּוּרְדִי, תוֹךְ הַסְּתַפְלוּת קְרוּבָה וּמַצַּע בְּלָתִי אֲמֻצְעֵי עִם הַלּוֹחֲמִים הַהֲרָרִיִּים, הַחֵל בְּמַנְהִיג הַקּוּרְדִים, מוּלָא מַצְטַפָּא בְּרִזְנִי^ > مسته فا بارزانی Mela Mistefa yê Barzanî (1903-1979), וְכִלָּה בְּאַחֲרוֹנֵי הַפְּשָׁמְרָגָה Pêşmerge (כְּנוּיָם שֶׁל הַלּוֹחֲמִים הַקּוּרְדִים).